

А.І. ПАВКО

СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

Високий інтелектуальний потенціал університету, його збереження та постійна модернізація є однією з принципово важливих, стратегічних, узагальнюючих характеристик сучасних класичних вітчизняних та зарубіжних університетів, в яких культивується самосвідомість та дух епохи. На думку члена-кореспондента НАН України М. Михальченка, «класичний університет — це інтеграція і передача знань, цінностей культури, для того, щоб забезпечити єдність знань та універсального загальнокультурного виховання» [7; 463].

Як свідчить історичний досвід, на різних етапах суспільного розвитку України її класичні університети виконували роль могутніх, інтелектуальних, духовно-культурних, просвітницьких центрів. Наприклад, професор Харківського університету Д. Каченовський, високо оцінюючи місце і роль українських, як в цілому і російських університетів в прогресивному розвитку тогочасного суспільства модерної доби, зазначав: «Здорова думка, розумне слово, добра справа, — глухне в цьому безкінечному просторі. І ось ми приїздимо сюди з наших напівдиких країв, об'єднавшись під дахом науки і зміцнивши собі подібних, для того щоб повернутись назад освіченими людьми. Щоб було б з нами без Університету?» [1; 148]

Як зазначалось у виступі одного з авторитетних учасників інтелектуального форуму України, проведеного в лютому 2003 року в Києві, «саме класичні університети були, є і

залишаються головними осередками інтелектуального життя, бо саме тут фундаментальні наукові дослідження розвиваються в атмосфері поєднання традицій та інновацій, міждисциплінарної взаємодії та віковичного діалогу природознавства та гуманістики. Тут генерується та випромінюється інтелектуальна енергія нації» [4; 39]. Зазначимо, що у «Великій хартії університетів», яку було прийнято у 1988 році в Болонії, сформульовано чотири фундаментальних принципи діяльності університету як провідного науково-освітнього інституту. Їх сутність полягає в наступному:

1. Університет — морально та інтелектуально незалежний центр створення та поширення культури в суспільстві через наукові дослідження та освіту;

2. Навчальний процес та науково-дослідницька діяльність в університеті нероздільні;

3. Свобода досліджень, освіти і підготовки — фундаментальний принцип життя університету, і вони повинні бути гарантовані як державною владою, так і університетами в межах їх компетенції;

4. Європейський університет є охоронцем традицій європейського гуманізму в поєднанні з утвердженням взаємного пізнання та взаємодії культур, що передбачає прагнення його до зняття будь-яких політичних та географічних бар'єрів у цьому процесі [7; 484].

Унікальність університету як соціокультурного та інтелектуального феномену обумовлена органічною єдністю трьох аспектів його діяльності: професійної, культурної,

дослідницької. Зазначені складові, які виступають як елементи єдиного цілого, є визначальними чинниками у сутнісному розумінні інтелектуальної ідеї та поняття університету.

Аналізуючи генезу та трансформацію університету в контексті ретроспективних та сучасних тенденцій його розвитку, російські дослідники цілком справедливо акцентують увагу на тому, що університети є сукупністю професорів та студентів; сукупністю освіти, науки та культури; сукупністю різних галузей знання; сукупністю наукових шкіл; сукупністю традицій [8; 210].

Слід зазначити, що інтелектуальний потенціал є невід'ємною рисою, насамперед, тих університетів, які уособлюють національні символи країн. Це, наприклад, Гарвардський університет в США, Карловський університет в Чехії, Сорбонський університет у Франції, Оксфорд і Кембрідж в Англії, Московський університет в Росії, Київський національний університет імені Тараса Шевченка в Україні.

Саме університети — символи інтелектуального потенціалу країни, — вказують на її реальні та потенційні можливості. Інша група університетів, до якої належить більшість, розвиває традиції та досягнення університетів — символів. Вказуючи на «пряме призначення» класичних університетів, відомий вчений — педагог, «головний професор» університету св. Володимира М. Пирогов підкреслював, що воно полягає в тому, щоб «бути маяками, розливати світло на великі простори і тому стояти високо та світити» [6; 353].

На його думку, головне стратегічне завдання університетів полягає «у розвитку таланту і самостійної особистості» [6; 164]. Рівень розвитку науки та освіти в університетах М. Пирогов розглядав в якості кращого барометра суспільного розвитку країни. Підтвердженням цих слів може слугувати його глибоко прониклива думка про те, що «суспільство відбивається в університеті, як в дзеркалі та перспективі» [6; 385].

На нашу думку, однією з необхідних передумов для успішного виконання класичним

університетом своїх суспільних функцій у сучасному внутрішньо-суперечливому, глобалізованому світі є глибоке і усвідомлене розуміння ним основних джерел власного інтелектуального наповнення.

1. Насамперед, класичний університет має бути взірцем і методологічним компасом для інших вищих навчальних закладів, зокрема традиційних університетів, у проведенні ефективних як у науково-пізнавальному, так і прикладному сенсі фундаментальних досліджень у галузі природничих та соціогуманітарних наук, забезпеченні взаємопроникнення та зближення їх ідеалів, посилення інтеграційних тенденцій у сфері наукового пошуку.

На нашу думку, університетська наука покликана якомога послідовніше і переконливіше втілювати основоположні поняття постнекласичної науки, сформовані свого часу відомим американським вченим Т. Куном: «парадигма», «нормальна наука», «екстраординарні дослідження» [3; 265].

2. Постійний, безперервний, цілеспрямований, науковий пошук, який пронизує всі інноваційні та репродуктивні форми і методи навчання в класичних університетах, був і має залишатись альфою і омегою університетської освіти, її філософським каменем. Потрібно підкреслити, що необхідною умовою розвитку класичних європейських університетів є розвиток вільної науки, яка б сама в собі черпала життя та розвиток і прагнула б до власних, а не до кимось вказаних цілей.

3. Візитною карткою університету є його наукові школи та їх лідери, які здатні до генерування та практичного втілення яскравих наукових ідей. Використовуючи різні класифікації типів учених, притаманних і для університетського середовища, слід підкреслити, що науковий потенціал університетів, їх інтелектуальну атмосферу має забезпечувати розумне, оптимальне поєднання таких категорій вчених, як учений — енциклопедист, учений — філософ, учений — викладач, учений — адміністратор, які, проте, нічого спільного не мають з квазінауковцями, так званими епізодичними дослідниками, чи в гіршому випадку, — антинауковцями.

4. Невід'ємним джерелом інтелектуального потенціалу університету є його Вчена Рада. Потрібно зазначити, що Вчена Рада є потужним центром концентрації інтелектуальних сил університету, одним із найважливіших органів управління ним.

Ректор Московського державного університету імені М.В. Ломоносова В. Садовничий, аргументуючи необхідність поглиблення та розширення Вченою Радою своїх законодавчих та експертних функцій, функцій стратегічного планування, підкреслює, що на сучасному етапі вона не тільки «радить і розмірковує», але і визначає рішення з найважливіших та основоположних питань його життєдіяльності [8; 3].

5. Класичний університет з метою якісного поповнення свого студентського та професорського-викладацького складу має постійно залучати кращі, здорові сили країни не тільки в інтелектуальному, але і в морально-етичному відношенні. Університет є надзвичайно привабливим саме тим, що пробуджує в людині усвідомлення своєї самотності, своєї здатності до самостійного пізнання навколишнього світу. Саме в стінах університету, студент самостійно приймає участь у наукових дослідженнях, залучається до самостійного пошуку істини, до великої таємниці наукової творчості. Це сприяє формуванню у нього інтелектуальної дисципліни, студент при цьому привчається мислити незалежно, сприймати природу і суспільство критично. Враховуючи значний світоглядний, евристичний, гносеологічний, етичний потенціал університетської наукової думки, варто при цьому пам'ятати, що «думка без моралі — це недоумство, мораль без думки — це фанатизм» [2; 415]. Саме в університетській науці М. Пирогов вбачав важливий засіб освіти та виховання студентської молоді. «В науці, — писав він, — закладено такий морально-виховний елемент, який ніколи не зникне, якими б не були її представники. Наука бере своє і, діючи на розум, діє і на моральність» [6; 272].

6. Одним із джерел збереження інтелектуального потенціалу університету є глибока

повага ним своїх власних справжніх традицій. Зазначимо, що вкладені як невід'ємна складова в інтелектуальну основу університетської ідеї, саме дійсні, а не псевдотрадиції є нерукотворним фундаментом університету, надають останньому дивовижну стійкість. Одна з вартісних, цілком позитивних традицій, яка може і повинна стати надбанням сучасного університету, влучно і лаконічно була сформульована відомим російським істориком, професором Московського університету В. Ключевським. «Студенти, — писав він, — цінували професорів, професори розуміли студентів і ті, і інші пишалися університетом, і тих, і інших поважало суспільство» [2; 47].

Разом з тим, університет повинен якнайшвидше звільнитись від тих негативних традицій, які заважають його прогресивному розвитку, знищують його інтелектуальну будівлю. Однією з таких традицій є інколи дивне ставлення студентів до отримання знань. Як правило, досить поверхово уявляючи собі майбутню спеціальність, при досить обмеженій інформації і навіть в умовах її відсутності, студент приймає рішення про те, які предмети його потрібні, а які — ні. Проте це є досить серйозною помилкою. Виявом псевдотрадицій є також поширена стереотипна думка в університетському середовищі стосовно того, що викладач, який має важливі наукові здобутки, може читати лекції і проводити семінарські заняття на будь-якому рівні. Потрібно нагадати у цьому зв'язку, що за науковим потенціалом та педагогічною майстерністю професори українських університетів імперської доби не поступалися професорам престижних західно-європейських університетів [5; 148].

Вкрай негативною традицією сучасного класичного університету є поширена практика написання дисертаційних досліджень згідно з попереднім замовленням, яке динамічно виконують мобільні творчі колективи, до складу яких також входять, як це не прикро, і авторитетні представники університетської наукової, особливо соціогуманітарної думки. Подібні вияви в практиці університетського життя антинауковості

при умові відсутності активної, рішучої боротьби з ними, на наше переконання, здатні серйозним чином девальвувати і позбавити перспективних тенденцій розвитку інтелектуальну ідею університету в умовах сьогодення. Саме тому, на думку В. Садовничого, «від негативних традицій, університетський корабель потрібно періодично очищувати. Це допоможе покращити його ходові якості, надасть йому більшої маневреності, буде сприяти посиленню його плавучості» [8; 49].

7. Значний вплив на самосвідомість та діяльність інтелектуальної еліти університету має дух університетської корпоративності, який спирається на високий професійний та інтелектуальний рівень, моральні якості, виховані в університеті. Разом з тим, випускники університету не повинні нагадувати «касту жерців» чи «масонське товариство», а повинні бути тією динамічною та інтелектуальною групою, яка несе отримані нею знання в суспільство, і певною мірою сприяє підвищенню його загального рівня освіченості здорових у фізичному, психологічному та розумовому відношенні людей.

8. Однією з передумов формування інтелектуального іміджу університету є якісні зміни у його викладацькому корпусі, чіткий механізм ротації педагогічних кадрів.

Ігнорування ж принципів своєчасного оновлення професорсько-викладацького складу, збалансованого підходу до оптимального поєднання різних вікових категорій викладачів цілком може призвести до такого незадовільного стану, який, наприклад, склався у науково-педагогічному корпусі університетів наприкінці ХІХ століття. Вказуючи на це, один із сучасників писав: «Обраний один раз Радою і затверджений на своїй посаді вищою владою професор залишається 25 років на своєму місці. Щасливий університет, щасливі студенти, якщо вибір вдалий. Але якщо він невдалий, тоді лише смерть або тяжка, невиліковна хвороба може звільнити університетську молодь від цього тягара» [5; 148].

Отже, частково окреслені та фрагментарно проаналізовані нами джерела інтелектуального потенціалу університетської освіти, без якої є неможливим поступальний розвиток та успішне втілення «ідеї університету» в умовах трансформаційних змін в українському суспільстві, мають важливе значення у забезпеченні виконання ним своєї стратегічної функції — підготовки не вузького, однобічного фахівця, а людини з широким науковим світоглядом, яка здатна служити істині, благородній ідеї, високим рівнем її методологічної культури мислення, твердим моральними переконаннями та життєстверджуючим оптимізмом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Багалеї Д.И., Сумцов Н.О., Бузескул В.П.* Краткий очерк истории Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905). — Х: Изд-во Харьковского ун-та, 1906. — 329 с.
2. *Ключевский В.О.* Афоризмы. Исторические портреты и этюды. Дневники. — М: Мысль, 1993. — 415 с.
3. *Кун Т.* Структура научных революций / Пер. с англ. И. Налетова. — М: Прогресс, 1975 — 288 с.
4. Матеріали інтелектуального форуму України, проведеного за ініціативою Фонду інтелектуальної співпраці «Україна ХХІ століття», 27 лютого 2003 р. в м. Києві. — К: Логос, 2003. — 75 с.
5. *Павко А.І.* Трансформаційні процеси в системі університетської освіти України (ХІХ — початок ХХ ст.). — К: Відкрита педагогічна школа, 2009. — 275 с.
6. *Пирогов Н.И.* Избранные педагогические сочинения / Вводная статья В.З. Смирнова. — М: Академия пед. наук РСФСР. Институт теории и истории педагогики, 1953. — 752 с.
7. *Поляков Н.В., Савчук В.С.* Классический университет: от идей античности к идеям Болонского процесса. — Д: Изд-во ДНУ, 2007. — 596 с.
8. Университетское образование : приглашение к размышлению / В. А. Садовничий, В.В. Белькуров, В.Г. Сушко, Е.В. Шикин. — М: Изд-во Моск. Ун-та, 1995. — 352 с.
9. Учёный совет Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова. 2001–2006 / Под общ. ред. В.А. Садовничего, О.В. Раевской. — М.: МГУ, 2002. — 128 с.

Статтю надруковано в авторській редакції